

**‘DAĞILMIŞ İNCİLERİ TOPLAMAYA’ YARDIM ETMEK:
ŞERH TASNİFİ MESELESİNE KÜÇÜK BİR KATKI**

*İsmail GÜLEÇ**

ÖZET

Prof. Dr. Atabey Kılıç, 12–13 Nisan 2007 yılında İstanbul Üniversitesi’nde tertip edilen **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu**’nda sunduğu bildirisinde şerhlerin geçmişten günümüze henüz teorik bir zemine oturtulmadığı üzerinde durmuş, konunun önemine dikkat çektikten sonra şerhleri çeşitli yönlerden tasnif etmişti. Prof. Kılıç, tasnifinde şerhleri, geleneksel-modern, manzum-nesir, dil ve muhteva olmak üzere dört ana başlık altında örnekler vererek incelemişti. Biz de bu bildirimizde, *Mesnevî* şerhlerini biçim ve muhtevalarına göre tasnif etmeye çalışarak şerh geleneğimizi teorik zemine oturtma çalışmalarına katkıda bulunmak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tasnif, Serh, Mesnevi.

**THE HELPING TO “GATHERING TOGETHER
DISPERSED PEARLS”: THE LITTLE CONTRIBUTION
TO THE CLASSIFICATION OF COMMENTARY**

ABSTRACT

In the paper he presented at the 1st International Symposium of Classic Turkish Literature (Istanbul University April, 12-13 2007) Prof. Kilic emphasized that, in general, commentaries on classical literature have never been classified theoretically, and suggested they may be classified in several different ways. Prof. Kilic sorted commentaries in four groups:

1- Traditional/Modern, 2- Prose/Verse, 3- By language, 4- By content

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.
tiryakizade@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

In my paper I have attempted to classify commentaries on Rumi's Mathnawi according to their structure and their content; my aim is to establish a theoretical basis for analyzing Mathnawi commentaries.

Key Words: Classification, Commentary, Mathnawi.

Prof. Dr. Atabey Kılıç, 12–13 Nisan 2007 yılında İstanbul Üniversitesi'nde tertip edilen **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu**'nda sunduğu bildirisinde şerhlerin geçmişten günümüze henüz teorik bir zemine oturtulmadığı üzerinde durmuş, konunun önemine dikkat çektikten sonra şerhleri çeşitli yönlerden tasnif etmişti.¹ Prof. Kılıç, tasnifinde şerhleri, geleneksel-modern, manzum-nesir, dil ve muhteva olmak üzere dört ana başlık altında örnekler vererek incelemişti.

Şerh geleneğinin teorik bir zemine oturması için *Bostân*, *Gülistân*, *Hâfız Divanı*, Yunus Emre, Niyazi Mısırî ilahileri vb. edebî eserlerin şerhlerinin ayrı ayrı incelenip tasnif edilmesi işlerimizi kolaylaştıracak, böylece büyük resim ortaya çıkabilecektir. Biz de bu bildirimizde, *Mesnevî* şerhlerini biçim ve muhtevalarına göre tasnif etmeye çalışarak şerh geleneğimizi teorik zemine oturtma çalışmalarına katkıda bulunmak istiyoruz.

Tespit edebildiğimiz kadarı ile başlangıçtan günümüze kadar *Mesnevî*'nin tamamına veya bir bölümüne yapılmış şerhler şöyle sıralanabilir.²

Abdullah: Kitâbu Kâşifü'l-Estâr an Nevâsîi Mehâbîbi'l-Esrâr, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa 1239.

Abdullah Bosnavî^a: bk. Bankır Malik.

Abdullah Bosnavî^b: Mekâsidü Envârı Ayniyye, Beyazıt Veliyüddin Efendi, 1855, 92b-96b.

Abdülmecîd-i Sivâsî^a: Şerh-i Mesnevî, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 1651.

Abdülmecîd-i Sivâsî^b: Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Süleymaniye Hacı Mahmut 2453.

¹ Atabey Kılıç, "Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi", Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007, (İstanbul: İBB, 2008), s. 363-369.

² Bibliyografya şu eserden yararlanılarak hazırlanmıştır: İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Âbidin Paşa: *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif*, III. Baskı, Dersaadet: Mahmut Bey Matbaası, 1305.

Âbidin Paşa^a: *Mesnevî-i Şerif'deki Arabî Kıssası* İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1305/1888.

Adnî Recep Dede: Bk. Topal, Ahmet.

Ağazâde Mehmed Dede: bk. Duru, Necip Fazıl.

Âsım-ı Bağdâdî: Şerh-i Mesnevî [İlk On Sekiz Beyt], Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Manzum 267, 124^b-130^a.

Aşkar, Mustafa: "Molla Fenârî'nin 'Şerhu Dibâceti'l-Mesnevî' Adlı Risalesi ve Tahlili", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6/14 (Ocak-Haziran 2005), s. 83–102.

Ateş, Ahmet: "Mesnevî'nin on sekiz beytinin manası" 60. *Doğum Yılı Münasebeti ile Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara: DTCTF, 1953, s. 37–50.

Aytekin, Ülker: Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul: 2002.

Bankır, Malik: Şerh-i Cezîre-i *Mesnevî* (Metin-İnceleme-Sözlük), (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul: 2004.

Cevrî İbrahim Çelebi^{a-b}: *Hall-i Tahkikât, Aynu'l-Füyûz*, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1269.

Dede Ömer Rûşenî: *Ney-nâme*: Tenkitli Basım, Haz. Mustafa Uzun, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi, 1990.

Demirci, Mehmet: "Dinle Neyden", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 28/3 (Temmuz 1999), s. 36–47.

Demirci, Mehmet: *Mesnevi Hikâyelerinden Dersler* Konya: Rumi Yay., 2007.

Demirel, Şener^a: "Abdülbaki Gölpınarlı'nın Kendi Sesinden *Mesnevî*'nin İlk İki Beytinin Şerhi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI/14 (Ocak-Haziran 2005), s. 365–382.

Demirel, Şener^b: "Şeyh Rızaeddin Remzî er-Rifâî'nin *Tasavvuf Dergisi*'ndeki *Mesnevî Şerhi*", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI/14 (Ocak-Haziran 2005), s. 591–629.

Derviş Ali b. İsmail: *Esrâru'l-Arifin ve Sirâcu't-Tâlibîn*, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu 711.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Dikici, Recep: “Abdülğani en-Nablusi ve Süleymaniye Kütüphanesindeki *Mesnevî* Dîbâcesi şerhi” *IX. Milli Mevlânâ Kongresi* 1997, Konya: Selçuk Üniversitesi, 1998, s. 191–196.

Dilek, Kaan: *Bir Aşk Hikâyesi*, İstanbul: İhvan Neşriyat, 2005.

Dilek, Kaan: *Mesnevî’den Öyküler ve Ney*, İstanbul: A&D Yayıncılık, 2006.

Dilek, Kaan: *Mevlana Vadisinde Ahlak ve Marifet: Mevlana’nın Mesnevî’sinden Seçme Bölüm ve Hikâyeler*, İstanbul: İhvan Yayınları, 2005.

Duru, Necip Fazıl: “Mevlevî Şeyhi Ağazâde Mehmed Dede ve *Mesnevî*’nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi” *Tasavvuf*, 11 (Temmuz-Aralık 2003), s. 151–176.

Eraydın, Selçuk: *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: MÜİFV, 1994.

Erguner, Kudsi: *Ayrılık Çeşmesi Bir Neyzenin Yolculuğu*, 2. Bs., İstanbul: İletişim Yay., 2003.

Esad Dede: bk. Öktay, Nesrin.

Fazlullah Rahimî: *Gülzar-ı Hakikat*, İstanbul: Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriye, 1328.

Ferid Efendi: *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, DTCF Kütüphanesi, İsmail Saib II, 3010.

Fidan, Mustafa: İbrahim Tennûrî: *Gülzâr-ı Manevî*, İnceleme-Metin-Sözlük, (Doktora tezi) Erciyes Üniversitesi, Kayseri: 1995.

Gölpınarlı, Abdülbakî^a: *Mesnevî ve Şerhi I-VI*, 3. Bs., Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000.

Gölpınarlı, Abdülbakî^b: bk. Demirel, Şener^a.

Hacı Pîrî Efendi: *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye, Halet Ef. Ek. 26

Hocazade Seyyid Mehmed Rasim Efendi: *Şerh-i Râsim Muntehabâtu alâ Mesnevî-yi Şerîf*, İÜ, TY 1605.

İbrahim Aczî Kendî: *Mevlana ve Ruhu Mesnevi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1953.

İbrahim Big: *Külliyât-ı İbrahim Big*, Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş 250.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

İbrahim Tennûrî: *Gülzâr-ı Manevî*, haz. Mustafa Demirel, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.

İlmî Dede: *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Süleymaniye Hüsrev Paşa 156.

İsmail Ankaravî^a: *Şerh-i Mesnevî 1–7*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289/1872.

İsmail Ankaravî^b: *Nisâbu’-Mevlevî: Mevlevîlik Yolunun Esasları*, çev. Tâhirü’l-Mevlevî, haz. Bekir Şahin, İstanbul: Damla Yayıncılık, 2007.

İsmail Hakkı Bursevî: *Rûhü’l-Mesnevî –Mesnevî’nin ilk 748 beytinin şerhi-*, haz. İsmail Güleç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Kenan Rıfâî: *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, 2. Bs., İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000.

Koner, Muhlis: *Mesnevî’nin Özü*, Konya: Konya Belediyesi, 1961; II. Baskı Konya: Tablet Yayınları, 2005.

Konuk, Ahmed Avni: *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 1-13*, haz. Mustafa Tahralı ve öte, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004-Kitabevi 2009.

Kuntman, Orhan Kemal: Mevlânâ, *Mesnevî 36 Beyit ve Cariye Hikâyesi Şiir Tercümesi ve Şerhi*, şiir tercüme ve şerh eden O Mevlevî 2. Bs., Konya: Denizkuşları Matbaası, 1980, 143 s.

Kuntman, Orhan Kemal: Mevlânâ, *Mesnevî, Bakkal ile Tutisi, Tüccar il Tutisi ve Allah’tan zahmetsiz helal rızık dileyen bir fakirin hikâyeleri*, 2. Bs., Konya: Denizkuşları Matbaası, 1980, 110 s.)

Kuntman, Orhan Kemal: Mevlânâ, *Mesnevî’den Hikâyeler: Üç Şehzade Hikâyesi*, şiir tercüme ve şerh eden O Mevlevî, 2. Bs., Konya: Denizkuşları Matbaası, 1980.

Lokmânî Dede: *Menâkıb-ı Mevlâna*, haz. Halil Ersoylu, Ankara: TDK, 2001.

Mehmed Emin: *Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî*, Süleymaniye Nafiz Paşa No 522.

Mehmed Emin Tokadî: “Şerh-i Beyt-i Mesnevî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI/14 (Ocak-Haziran 2005), s. 659–660.

Mehmed Şükrü ibn Ahmed Ata (Damâd-ı Gelenbevî): *Müntehabât-ı Mesnevî*, İstanbul: Şems Matbaası, 1328.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Muhammed Nazmî: *Tecüme-i Mesnevî-i Cild-i Evvel*, Süleymaniye Kütüphanesi H.Hüsnü Paşa 693/2.

Mûînî: bk. Yavuz, Kemal.

Murâd-ı Buhârî: *Hülâsâtü'ş-Şürûh*, Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif-M. Murâd 112/1.

O. Mevlevî: bk. Kuntman, Orhan Kemal.

Olgun, Tarihü'l-Mevlevî: *Şerh-i Mesnevî*, 2. Baskı, İstanbul: Samil Yayınevi, t.y.

Öktay, Nesrin: *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul: 2008.

Pîr Muhammed: *Şerh-i Mesnevî (Üçüncü Defter)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 179.

Rızâeddin Remzî: bk. Demirel, Şener^b.

Sabûhî Ahmet Dede: *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerif*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi 1310.

Sarı Abdullah Efendi: *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî I-VI*, İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbabası, 1287.

Seyyid Ebussuud b. Seyyid Sadullah: *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463.

Sönmez, Kemal: *Açıklamaları ile Mesnevî Ummanından 18 Hakikat İncisi ve Türkçe Nazmedilmiş Seçme Beyitler*, Ankara: 1968.

Sûdî Efendi: [*Şerh-i Mesnevî'den Bir Bölüm*], Atatürk Kitaplığı, K 0451

Şâhidî İbrahim Dede: *Gülşen-i Tevhîd Hicri VIII. Yüzyıl*, çev. Midhat Baharî Beytur, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1967.

Şem'î Dede: *Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 334.

Şeyh Gâlib: *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, haz. Turgut Karabey, Mehmet Vanlıoğlu, Mehmet Atalay, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1996.

Şifâî Derviş Mehmed: *Şerh-i Kitâb-ı Mesnevî-i Manevi*, Süleymaniye Kütüphanesi Darü'l-Mesnevî 209.

Tahirü'l-Mevlevî: bk. Olgun, Tahir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Tek, Abdürrezzak: “Süleyman Uludağ ile *Mesnevî* Dersleri”, *Süleyman Uludağ Kitabı*, haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008, s. 433–444.

Top, Hüseyin: *Mesnevi-i Manevî Şerhi İlk 1001 Beyt*, Konya:Tablet Yayınları, 2008.

Topal, Ahmet: Adnî Receb Dede Nahl-i Tecellî (İnceleme-Metin), (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum: 2006.

Türkmen, Erkan: “*Mesnevî*’nin İlk On Sekiz Beyti Üzerine”, *Mevlânâ Mesnevî’sinin Evrenselliği*, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2007.

Uludağ, Süleyman: bk. Tek, Abdürrezzak.

Yavuz, Kemal: Mû‘înî’nin *Mesnevî-i Murâdiyesi*, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul: 1977.

Bu şerhleri, telif tarihi, şerhedilen bölüm ve manzum-mensur olmalarına göre şu şekilde sıralayabiliriz.

Abdullah	1660	Birkaç beyit	Mensur
Abdullah Bosnavî ^a	1628	Cezîre Şerhi	Manzum
Abdullah Bosnavî ^b	1628	Bir hikâye	Mensur
Abdülmecid-i Sivâsî ^a	1615	İlk 1699 beyt	Mensur
Abdülmecid-i Sivâsî ^b	1602	Cezîre Şerhi	Mensur
Abdülmecid-i Sivâsî ^c	1617	Seçme 168 beyit	Mensur
Âbidin Paşa ^a	1885	1. cilt	Mensur
Âbidin Paşa ^b	1888	Bir hikâye	Mensur
Adnî Receb Dede	1683	339	Manzum
Ağazâde	1653	İlk 18 beyit	Mensur
Ahmed Avni Konuk	1937	Tamamı	Mensur
Ahmet Ateş	1953	İlk 18 beyit	Mensur
Ankaravî ^a	1631	Tamamı	Mensur
Ankaravî ^b	1631	Seçme beyitler	Mensur
Bağdatlı Asım	1887	İlk 18 beyit	Mensur
Cevrî İbrahim ^a	1647	58 beyit	Manzum
Cevrî İbrahim ^b	1647	Cezîre Şerhi	Manzum

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Derviş Ali	XVII. yy	İlk 18 beyit	Mensur
Erkan Türkmen	2007	İlk 18 beyit	Mensur
Erzurumlu Ahmed Naim	XIX. yy	4. cilt	Mensur
Esad Dede	1911	İlk ciltten 349 beyit	Mensur
Ferid Efendi	1868	Cezîre Şerhi	Mensur
Gölpınarlı ^a	1972	Tamamı	Mensur
Gölpınarlı ^b	1963	İlk iki beyit	Mensur
Hacı Pîrî	1575	Seçme 1. ciltten	Mensur
Hocâzâde Râsim Efendi	XIX. yy	Seçme	Mensur
Hüseyin Top	2008	İlk 1001 beyt	Mensur
İbrahim Aczi Kendi	1953	İlk 18 beyit	Mensur
İbrahim Big	XV. yy	On yedi hikâye	Mensur
İbrâhîm Tennûrî	1453	Birkaç beyt	Manzum
İlmî Dede	1571	Cezîre şerhi	Mensur
İsmail Hakkı Bursevî	1704	İlk 748 beyt	Mensur
Kaan Dilek	2006	İlk 18 beyit	Mensur
Kemal Sönmez	1968	İlk 18 beyit	Mensur
Kenan Rifâî	1968	1. cilt	Mensur
Kudsi Erguner	2003	İlk 18 beyit	Mensur
Lokmânî Dede	1504	İlk 18 beyit	Manzum
M. M. Koner	1957	Tamamına yakın	Mensur
Mehmed Emin	XIX. yy	İlk 18 beyit	Mensur
Mehmed Emîn Tokâdî	1745	Bir beyt	Mensur
Mehmed Şükrü	XIX. yy	Seçme 270 beyit	Mensur
Muînî	1436	1. cilt	Manzum
Murâd-ı Buhârî	1841	Tamamı	Mensur

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

O. Mevlevi	1972-4	Bir bölüm	Mensur
Pir Muhammed Efendi	1617	İlk dört cilt	Mensur
Rızaeddin Remzî	1991	İlk 18 beyit	Mensur
Sabûhî Ahmed Dede	1630	Seçme	Mensur
Sarı Abdullah	1631	1. cilt	Mensur
Selçuk Eraydın	1994	İlk 18 beyit	Mensur
Seyyid Ebussuud	1577	1. cilt	Mensur
Sûdî	1596	Küçük bir bölüm	Mensur
Süleyman Uludağ	2008	İlk 18 beyit	Mensur
Şâhidî	1530	100 beyit	Manzum
Şem‘î Dede	1587	Tamamı	Mensur
Şeyh Gâlib	1799	Cezîre Şerhi	Mensur
Şifâî Dede	1670	Tamamı	Mensur
Tâhirü’l-Mevlevî	1951	Tamamı	Mensur
Veysel Öksüz	1981	1. cilt	Mensur

Prof. Dr. Atabey Kılıç söz konusu bildirisinde şerhleri genel olarak şu şekilde tasnif etmişti:³

1. Şerh metoduna göre: Geleneksel/Modern
2. Biçimine göre: Manzum/Mensur
3. Şerh edilen eserin diline göre: Arapça/Farsça/Türkçe
4. Muhtevasına göre: Dini/Tasavvuf/Edebi eserler/Diğer ilimler

Prof. Kılıç’ın, literatürde şerh olarak geçen tüm eserleri kapsayan bu tasnifinden sonra biz de Mesnevî’nin mevcut şerhlerinin yapısına bakarak bir tasnif girişiminde bulunmaya çalışalım. Mesnevî’nin dili ve muhtevası belli olduğu için Prof. Kılıç’ın tasnifinde yer alan şerh edilen eserin diline ve muhtevasına göre bir tasnif yapmak söz konusu olmamakla birlikte yukarıda yer almayan maddeleri de eklemek suretiyle tasnifimizi şu şekilde oluşturduk:

³ Atabey Kılıç, a.g.b., 364-368..

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

1. Metoda göre;
 - a. Geleneksel şerhler: Geleneksel şerh metodunda kaynak dil farklı ise önce kelime ve ibareler açıklanır, gerekiyorsa gramatikal açıklamak yapılır, ardından tercümesi verilir, daha sonra şarih metinde anlamını kapalı bulduğu kelime ve ibareleri açıklar.
 - i. Mufassal şerhler: Bu türde açıklamalar ayrıntılı olmaktadır. Dolayısıyla sayfalarca süren açıklama yapıldığı görülür. Ankaravî, Bursevî, Ahmet Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî şerhleri bu türe örnek olarak verilebilir.

19

بند بكسل باش آزاد ای پسر

چند باشی بند سیم و بند زر

Bend buğsil bâş âzâd ey püser

Çend bâşî bend-i sîm u bend-i zer

“Oğul, bağı kopar ve kurtul. Ne vakte kadar altın ve gümüş kaydında kalacaksın?”

İnsanlarda mal toplamak, servet cem etmek için tabii bir hırs vardır. Nitekim bu hal:

و البنين والقناطير المقنطرة من الذهب و الفضة والحليل المسومة و الانعام و الحرث
زين للناس حب الشهوات من النساء
ذلك متاع الحياة الدنيا والله عنده حسن المأب

Yani: **“Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, asîle ve alâmetli atlara, ehli hayvanlara, ekin ve tarlalara mâlik olmak arzusu insanlara müzeyyen ve mahbûb kılınmıştır. Bunlar dünya hayatının (geçici) birer faidesidir. Allah’a (gelince) nihâyet dönüp varılacak yerin bütün güzelliği O’nun nezdindedir.”**⁴ âyet-i kerîmesiyle beyân edilmiş, sonra da:

للذين اتقوا عند ربهم جنات تجري من تحتها الانهار خالدين فيها و ازواج مطهرة
قل اؤنبئكم بخير من ذلكم
و رضوان من الله و الله بصير بالعباد

Yani: **“Habîbim de ki: Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Takvaya erenler için ind-i İlâhîde altından nehirler akan cennetler vardır ki, o müttekiler orada daima**

⁴ Sure-i Al-i İmran: 14.

kalacaklardır. Kezâ tertemiz zevceleri vardır. Bunlara ilâve olarak Allah’ın rızasını bulacaklardır. Cenab-ı Hak kullarını hakkıyla görücüdür.”⁵ âyetiyle Dünya metâna ehemmiyet vermeyenlere, onlara bağlanıp kalmayanlara verilecek manevi mükâfat bildirilmiştir. Bu âyetler îmâ yolu ile:

لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون و ما تنفقوا من شيء فان الله به عليم

Yani: “Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harca yınca kadar asla iyiliğe ermiş olmazsınız. Her ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilicidir.”⁶ âyetinde sarâhaten beyân buyurulduğu üzere, Allah’ın rızasına nâil olabilmek için, o uğurda fedâkarlık edilmek, sevilen şeylerden onların infâkı sûretiyle vazgeçilmek lâzımdır. Bu fedakârlığı gösteremeyenler, rızâ-yı İlâhîye nâil olamayacakları gibi –suretâ hür olsalar bile- hakîkatte hırs ve tama⁷ esîri ve altına, gümüşe bağlı bulduklarını ispât etmiş olurlar. Allah yolunda yürüyecek olanın ise, ayakları bağlı değil serbest bulunmak gerektir.

Nakşî tarîkatinin pîr-i âlîsi Muhammed Behaüddin Şâh-ı Nakşbend (kuddise sırruhu)ya (Silsile-i şumâ, begücâ mîresed?) diye silsilesinin nereye ve kime müntehî olduğunu sormuşlar; (Kesî besilsile becâyî nemî resed) yani: “Silsileye-zincire- bağlı olan bir yere gidemez” cevâb-ı ârifânesini vermiş.

Demek ki altın ve gümüş, kadın, oğul gibi maddi şeyler şöyle dursun, tarîkat ve siyâdet silsilesi gibi manevi mebrûtiyetler bile bâzı ahvâlde, Hak yoluna sâlik olacaklar için ayak bağı oluyormuş.

“Tecerrüd âleminde iğne ucu kadar ilişik, kolay bir şey değildir. Üstünde bulunan bir iğne, Hazret-i İsa’nın yolunda, demirden bir sed olmuşdu.” diye bir söz vardır.

Hazret-i Ali (kerremallahü vecheh) ve (raziyellahü anh)nin:

“Ey altın ve ey gümüş, benden başkasını aldatın ve avutun.” Dediği rivâyet olmuştur. Şurası da hatırda bulunmalıdır ki hadîs-i şerîfde meâlen:

“Helal mal, salih kimse için ne iyidir.” buyurulmuştur. Hazret-i Mevlânâ bu hadîsin tefsîrinde:

“Malı dine hizmet için hâmil olursan, öyle hamûle ve hâmil hakkında Resûl-ı Ekrem: Helal mal, salih kimse için ne iyidir buyurmuştur.” dedikten sonra:

⁵ Sure-i Al-i İmran: 15.

⁶ Sure-i Al-i İmran: 92.

“Su geminin içine girerse onu batırır. Altında bulunursa onu yüzdürür.” Beytiyle bir temsil yapmış, mal ve servet hırsıyla kalbi dolan kimseyi, içine su giren gemiye, mevcut servetine ehemmiyet vermeyen, o servetin bulunup bulunmaması, indinde müsâvî olan zâtı da derin bir su üstünde selâmetle yüzen gemiye benzetmiştir.

Hülâsâ: hür olanlar derecesine varabilmek için onlar gibi hür olmaya çalışmalı, maddi ve manevi ayak bağı olacak her şeyi koparmalı ve esâretten kurtulmalıdır.

“Dehrin metâi ve Dünya mâlı çocuk aldatan oyuncak kabilindedir. Ona müptelâ olanlar ve onunla oyalananlar ise idrâk-i ricâle vâsil olamamış akılsızlardır.”⁷

ii. Muhtasar şerhler/Tefsîrî Tercüme: Açıklamalı tercüme olarak da isimlendirilen bu metoda kelimeler ve ibareler teker teker açıklanmaz. Beyit geniş bir şekilde tercüme edilir ve beytin konusu birkaç cümle ile özetlenir. Şem‘î Dede, Şifâhî Dede, Murâd-ı Buhârî şerhleri örnek olarak verilebilir.

19

بند بکسل باش آزاد ای پسر

چند باشی بند سیم و بند زر

Ey râh-ı aşka kec bakup dünyâ-perest olan, dünyâsını bağlamış ve bend-i aşkına rabt etmiş gafletin var ise ol bendi kır ve âzâd ol nice bir sîm ü zer muhabbetinde olursun?⁸

b. Yeni şerhler: Cumhuriyet döneminde yetişen şârihlerin yaptıkları şerhlerdir. Geleneksel şerhlerden farkları dilleri ile öncekiler kadar teferruatlı olmayışlarıdır. Gelenekselin karşılığında ‘modern’ yerine ‘yeni’ ibaresini kullandık. Bu özellikle seçilmiş bir ibare olup günümüzde yapılan Mesnevî şerhlerinin yöntem ve amaç bakımından geleneksele benzemesi, sadece devrin şartlarından kaynaklanan kimi geleneksel uygulamaların söz konusu şerhlerde bulunmayışından dolayıdır. Burada sorun geleneksel ve modern kelimelerinde saklıdır. Bu tür bir tasnife gitmeden önce bu kelimelerden ne anlaşıldığı izah edilmelidir. Prof. Kılıç gelenekselden Cumhuriyet öncesi, modernden de Cumhuriyet sonrası anlaşıldığını,

⁷ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, tercüme ve şerheden Tâhirü'l-Mevlevî, II. Baskı, (İstanbul: Şamil Yayınevi, t.y.), s. 74–76.

⁸ Murâd-ı Buhârî: Hülâsâtü’ş-Şürûh, Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif-M. Murâd 112/1, y. 8^b-9^a.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

ancak çok haklı olarak, bu tasnifin problemlili olduğunu belirttikten sonra modern kelimesinden Cumhuriyet sonrası dönemde yapılan çalışmalar anlaşıldığında bizi bekleyen sorunları çok açık bir şekilde ifade etmektedir.⁹

Mesnevi söz konusu olduğunda geleneksel-modern ayrımı yerine ilk dönem, klasik dönem, son dönem ve Cumhuriyet dönemi şeklinde tasnif edilebilir. Ancak bunun da tarihle mukayyed olması sorun görülebilir. Ancak, yeni metodların son dönemde uygulanmaya başlaması ve öncesinde görülmemesi böyle bir tasnifi zorunlu kılmaktadır. Hemen fark edileceği üzere bu geleneksel-modern şeklinde yapılan bir tasnif olmamaktadır.

Mesnevî söz konusu olduğunda “Modern şerh olur mu?” sorusu başlı başına bir tartışma konusu olacaktır. Kanaatimizce Mesnevî’nin modern şerhi olmaz.

Bunların yanı sıra son dönem Mesnevî üzerine yapılan açıklamalı eserleri bir bütün olarak kabul edersek, kendi içinde ikiye ayırabiliriz. Birincisini gelenekselin devamı şeklinde olanlardır. İkincisi ise Mesnevî’yi herhangi bir bakış açısına göre yapılan incelemelerdir. Bunlar da doğal olarak şerh olmamaktadır.

Süleyman Uludağ, Mustafa Demirci, Hüseyin Top, Kaan Dilek şerhleri son dönemde gelenekselin devamına örnek olarak verilebilir.

3. Ayrılıktan parça parça olmuş bir yürek isterim.
Ta ki iştiyak derdini ona anlatayım

İштиyak ve hasret derdini ancak o hâli yaşayanlar, sevgilisinden ayrı kaldığı için içi yananlar, kalbi paramparça olanlar anlayabilir. Böyle olmayanlara ne kadar anlatırsanız anlatın anlayamazlar. Hz. Mevlânâ için başında buna işaret ederek kalbin aşk derdi ile yanması gerektiğini ve ancak bu sâyede aslî vatana duyulan özlemin manasının anlaşabileceğini söylemiştir.¹⁰

2. Amacına göre:
a. Okurları bilgilendirmek amaçlı şerhler (Metin merkezli): Metni ve metnin amacını anlaşılır kılmak için yapılan şerhlerdir. Tâhirü’l-Mevlevî, Abdülbaki Gölpınarlı şerhleri örnek olarak verilebilir.

⁹ Atabey Kılıç, a.g.b., s. 364.

¹⁰ Abdürrezzak Tek, “Süleyman Uludağ ile *Mesnevî* Dersleri”, *Süleyman Uludağ Kitabı*, haz. Mustafa Kara, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), s. 439.

Bağı çöz, hür ol ey oğul, niceye bir gümüşe, altına bağlanacaksın?

Şerh: Bu beyitler ilk ve manzum dibâce olan on sekiz beyitten sonra asıl metne giriş beyitleridir.

19-23: Hürriyet, dünya ve ahiret, madde ve mana kayıtlarından kurtulmak, benlik ve bencillikten halâs olmaktır. Yalnız dünya kayıtlarından kurtulmayı, işten, güçten çalışmaktan, kazanmaktan vazgeçmek, ahiret kayıtlarından kurtulmayı da ibâdetten, sevap ümidinden geçmek gibi ters bir anlayışla anlamamak gerektir. Dünyadan kurtulmak, hırstan, nefsin dileklerinden halâs olmak ahiret kayıtlarından kurtulmak da kulluğu Allah rızası için yapmak, emre, emir olduğu için uymak, nehiyden nehyedildiği için çekinmek, dünya dolusu mala mülke sahip olsa bile malı mülk kendine kul etmek, onlara kul olmamaktır. Kur'ân-ı Mecid'de ensar hakkında “ve onların göçmesinden önce yurtlarını hazırlayıp orasını bir iman konağı haline getirenlere ve yurtlarına göçenleri sevenlere, onlara verilen şeylere karşı gönüllerinde bir ihtiyaç, bir istek duymayanlara, ihtiyaçları olsa bile onları kendilerinden üstün tutanlara gelince: kim nefsinin hırısından, kıskançlık ve nekesliğinden geçerse gerçekten de o çeşit kimselerdir kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileri” buyurulmaktadır (LIX, Haşr 9). Hz. Resûl-i Ekrem (s. m.) insandaki hırsı anlatırken buyururlar ki: “Ademoğlu, mal ile dolu bir vadiye sahip olsa, ikinci bir vadi ister; iki vadiye sahip olsa üçüncüsünü elde etmek için dileğine düşer; Ademoğlunun gözünü toprak doyurur ancak.” (Camiü's-Sagîr, Mısır Hayriye Mat. 1321, II, s. 109) Emirü'l-mü'minîn Ali b. Ebi Talib “Bir toplum vardır, sevab elde etmek için Allah'a kulluk eder; bu tacirlerin ibâdetidir; bir toplum da korkudan Allah'a kulluk eder, bu da kölelerin Allah'a ibadetidir. Bir bölük de vardır ki Allah'a şükretmek için kullukta bulunur, işte hürlerin ibadeti budur.” Buyurmuşlardır. (*Nehcü'l-Belâga*, Muhammed Abduh Şerhi, Mısır 1321, 3. basım, III, s. 198) Bu izahtan da anlaşılıyor ki gerçek hürriyet kulluktur, ama gerçek kullukta. (*Kuşeyri Risalesi*'ne de b. Bulak 1284, s. 130-131).¹¹

b. Bir düşünce veya inanç sistemini açıklamak için yapılan şerhler (Şârih merkezli): Bu tür şerhlerde metin çoğu kere ikinci plana düşer ve şarih metin içinde geçen ibarelerden yola çıkarak bağlamına bakmaksızın kendi düşünce ve fikirlerini açıklar. Ankaravî, Ahmet Avni Konuk, Sarı Abdullah Efendi örnek olarak verilmektedir.

¹¹ Abdülbakî Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi I*, 3. Bs., (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000), s. 46-47.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

986. O şey ki seni güzellerin yüzünde hayran etti, üç renkli şişeden güneşin nurudur.

Ankaravî hazretleri, “üç renkli şişe”den murâd; rûh, kalb ve cisimdir, buyurmuştur. Ve Hind şârihlerinden Bahru’l-Ulûm hazretleri de mevâlîd-i selâsiye veyâhud kuvvet-i cemâdiyye ve kuvvet-i nebâtiyye ve kuvvet-i hayvâniyyedir, buyurur. Ve İmdâdullah ve Vefî Muhammed hazarâtı dahi, cism ve rûh-ı hayvânî ve rûh-ı insânîdir ki her birinin ayrı ayrı rengi vardır, buyururlar. Ve Muhammed Mîr ise su, ateş ve topraktır ki ateşin rengi kırmızı, suyun rengi beyaz ve toprağın rengi sarıdır. Veyâhud vücûd-ı beşeri teşkîl eden beyaz yağ, kırmızı kan ve sarı renkli mâiyâttır, buyurur. Muhammed Efdal dahi mevâlîd-i selâsedir, der. Ve bu muhterem şârihlerden her birisi kendi nokta-i nazarlarını ispât için esbâb-ı mûcibe beyân buyurmuşlardır. Bu izâhâtın cümlesi birer vecihtir.

Fakîrin hâtırına lâyıh olan diğerk bir vecih budur ki vücûd ayn-ı nûrdur. Zîrnûr kendi zâhir ve eşyâyı müzhir olduğu gibi vücûd dahî her bir mertebede kendi zâhir, ve esmâ ve sıfâtının mezâhiri olan eşyâyı da muzhirdir; ve vücûdun gayriyet libâsıyla olan merâtib-i zuhûru üçtür ki bunlar da “ervâh”, ”misâl” ve “şehâdet” mertebeleridir. Vücûd-ı hakîkî mertebe-i sırâfetine bî-renktir. Ancak bu mertebelerin her birinde o mertebelerin rengine göre zâhir olur. Binâenaleyh “üç şişe”den murâd vücûdun bu mertebeleri olmuş olur.¹²

3. Biçimine göre:

a. Manzum şerhler: Genellikle *Mesnevî* ölçüsünde yazılmışlardır.

i. Her beyti farklı sayıda beyitle şerh edilenler: Mû’inî.

Bend bugsil bâş âzâd iy piser

Çond bâşî bend-i sîm ü bend-i zer (M. 19)

Sen sa★a senden işit bir niçe pend

Senligi ko sa★a sensin yine bend

Sen seni terk it sa★a sensin hicâb

Ayn-ı aynu★ sendedür koma serâb

Nice bağlarsın seni sen iy piser

Niçeye dek bend-i sîm ü bend-i zer¹³

¹² Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi* 9, (İstanbul: Kitabevi, 2008), s. 334-335.

¹³ Kemal Yavuz, Mûînî’nin *Mesnevî-i Murâdiyesi* II, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul: 1977, s. 34.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

ii. Her beyti aynı sayıda beyitle şerh edilenler: Cevrî, Adnî Recep Dede.

İşkdur âşıkları nâ-şâd iden
İşkdan feryâd ider feryâd iden

İşka benzer bir elem bir gam mı var
İşkdan bir yanmaduk âdem mi var

İşkdandur sîneler pür-dâğ-ı derd
İşkdandur eşk-i germ ü âh-ı serd

Âteş-i kübrâ ki dirler işkdur
Nâr-ı bî-pervâ ki dirler işkdur

Cümle eşyâya bu âteşdür düşen
Hazret-i Monlâ'dur anı remz iden

Âteş-i aşkest k'ender ney fütâd
Cûşiş-i aşkest k'ender mey fütâd¹⁴

b. Mensur şerhler: Mevcut şerhlerin büyük bir kısmı bu gruba girmektedir.

4. Şerh edilen metne göre:

a. Düzenli olarak yapılan şerhler: Birinci beyitten başlayıp sırayla devam edenler kastedilmektedir.

i. Tamamı: Mesnevî'nin altı cildinin tamamına ilk beyitten başlayıp son beyte kadar yapılan şerhlerdir. Ankaravî, Ahmet Avni Konuk, Tahirü'l-Mevlevî, Gölpınarlı.

ii. İlk cilt: Mesnevî'nin sadece ilk cildine yapılan şerhlerdir. Sarı Abdullah Efendi, Âbidin Paşa, Kenan Rifâi.

iii. Bir bölüm: Mesnevî şerhine başlanıp bir vesile ile bir yerde bırakılan şerhlerdir. Bursevî, Sivâsî şerhleri böyledir.

iv. İlk on sekiz beyt: Mevlana'nın bizzat kendisinin yazıp Hüsameddin Çelebi'ye verdiği ve Mevlevilerce çok önem verilen ilk on sekiz beyte yapılan şerhlerdir. Lokmânî Dede, Rızaeddin Remzî, Selçuk Eraydın.

v. Bir veya birkaç beyt: Genellikle mecmualarda bulunur. Şarihin bir soru üzerine veya beğendiği bir beyt ile ilgili düşüncelerini açıkladıkları metinlerdir. Kelime ve ibare açıklamasından ziyade anlam üzerinde durulur. Mehmet Emin Tokâdî, Gölpınarlı, Mehmet Demirci.

vi. Dibâce: Mesnevî'nin başındaki Arapça önsöze yapılan şerhlerdir. Molla Fenârî, Nablûsî.

¹⁴ Ahmet Topal, Adnî Recep Dede Nahl-i Tecellî (İnceleme-Metin), (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum: 2006, s. 48-49.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

- b. Düzensiz olarak yapılanlar: Mesnevî'nin içinden birbirini takip etmeyen beyit veya bölümlerin seçilerek şerh edilmesidir. Bunlar da üç türlü olmaktadır.
- i. Seçme beyitler: Cezîre-i Mesnevî Şerhleri, Hacı Pîrî, Sabûhî Dede.
 - ii. Seçme konular: Ankaravî (Nisâbu'l-Mevlevî), Tennûrî.
 - iii. Seçme hikâyeler: İbrahim Big, Lokmânî Dede, O. Mevlevî.
5. Şârihin tarikatına göre: Mesnevî'yi şerh eden şarihlerin hepsi Mevlevî değildir.
- a. Mevlevî: Ankaravî, Şem'î, Şifâhî Dede, Adnî Recep Dede, Tâhirü'l-Mevlevî.
 - b. Diğer: Nakşî, Melâmî, Halvetî vs.: Murâd-ı Buhârî, Cevrî, Sivâsî, Sarı Abdullah, Bursevî.

Mesnevî şerhlerini, mevcut şerhlere bakarak genel olarak yukarıdaki şekilde tasnif edebiliriz. Tasnif biraz daha ayrıntılı olabilirdi. Bundan özellikle kaçınıldı. Elden geldiğince ana hatlar verilmeye çalışıldı. Bunun yanında genel olarak şerhlere bakıldığında bazı metinler için yukarıda bulunan kimi tasniflerin söz konusu olmadığı da görülecektir.

Mesnevî şerhlerinin tasnif meselesinde en çok zorlanan bölüm son dönemde yapılan çalışmaların tasnife nasıl dahil edileceği konusuyla isimlendirilmesidir. Bir diğer sorun muhtasar şerh-mufassal tercüme meselesidir. Bu tür eserler hem şerhe, hem de tercüme altında değerlendirilebilir. Gelenekte her ikisi de aynı anlama gelecek şekilde kullanılmakta iken günümüzde sıkıntılı bir durum oluşturmaktadır.

Mesnevî şerhlerini diğer edebi eserlerin şerhinden ayrılan ve farklı bir noktada gelişmesini temin eden özel bir durumu vardır. Onun Mevlevilik içinde önemli bir yerinin olması, dahası tüm tarikatlar için müstesna bir kitap olması daha çok eğitici bir eser olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu yönüyle de Mesnevî bir edebi metinden çok öğretici bir kitap olarak öne çıkmaktadır. Bu amacın en az görüldüğü şerh ise Gölpınarlı'ya ait olandır.

Son yıllarda yapılan Mesnevî şerhlerinde öncekilerde olan gramatikal açıklamaların yer almadığı görülür. Şarihlerin, bu konunun dâhil edilmesi gerektiğini düşünmesinin yanı sıra bu konuda çok güzel sözlüklerin bulunmuş olmasının da rolü vardır.

Mesnevî günümüzde çok farklı biçimlerde şerh edilmektedir. Mesnevî'de yer alan konulardan birinin seçilerek açıklanması, Mesnevî'ye yazıldığı dönemi, coğrafyayı ve toplumu anlayabilmek

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

için bakılması, günümüzde gelişen kimi eleştiri kuramları çerçevesinde değerlendirilmeler yapılması salt şerh çalışmaları olmaktan öteye geçmektedir. Bunların Mesnevî'yi ne kadar açıkladıkları sorusunun cevabını ise zaman verecektir.

KAYNAKÇA

- GÖLPINARLI, Abdülhakî: *Mesnevî ve Şerhi I-VI*, 3. Bs., Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000.
- GÜLEÇ, İsmail : *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008.
- KILIÇ, Atabey : “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I*.
- KONUK, Ahmet Avni: *Mesnevî-i Şerif Şerhi 9*, İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, tercüme ve şerheden Tâhirü'l-Mevlevî, II. Baskı, İstanbul: Şamil Yayınevi, t.y.
- Murâd-ı Buhârî: *Hülâsâtü's-Şürûh*, Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif-M. Murâd 112/1.
- TEK, Abdürrezzak: “Süleyman Uludağ ile *Mesnevî* Dersleri”, *Süleyman Uludağ Kitabı*, haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008, s. 433-444.
- TOPAL, Ahmet: Adnî Receb Dede Nahl-i Tecellî (İnceleme-Metin), (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum: 2006.
- YAVUZ, Kemal: Mûînî'nin *Mesnevî-i Murâdiyesi I-II*, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul: 1977.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*